

A barokk irodalma

A barokk mint művelődéstörténeti korszak és stílusirányzat

Műfajok, alkotók az európai barokkból:
Milton, Tasso, Cervantes

A magyar barokk

Pázmány Péter

Zrínyi Miklós

Gyöngyösi István

A kuruc kor költészete

Erdélyi emlékiratírók

Mikes Kelemen

A barokk néhány jellemzője

- A barokk a reneszánszt követő korstílus. A 16. század második felében Spanyolországból és Itáliából indul, a 17. században egész Európában elterjed
- Nevét valószínűleg az olasz „barocco” (nyakatekert) szóból kapta; az elnevezéssel túldíszítettségét gúnyolták a 18. századi klasszicisták
- A barokk az ellenreformáció művészi kifejeződése. Vissza akarja szorítani a reformációt, és szeretné biztosítani a vallásos hit egyeduralmát

- Az ellenreformáció elindítója a tridenti zsinat (1545—1563), szervezeti bázisa az 1534-ben Loyolay Szent Ignác vezetésével megalakult jezsuita rend
- A stílus mintaadó alkotása az 1584-re Rómában felépülő Il Gesù templom, amely díszítőelemeivel, mindenekelőtt a „csigavonallal” megtöri az addigi egyenesek uralmát

A barokk stílus

- A barokk az örök életet tartotta szem előtt, ezért legfőbb sajátossága a valóság isteni szférába emelése. Erről akar meggyőzni, stíluseszközei főként ezt szolgálják. A legfontosabbak:
 - **Monumentalitás** (hatalmas katedrálisok, óriási vásznak, eposzok, terjedelmes zeneművek)
 - **Dekorativitás.** Az áhítat érdekében felhasználja a korábbi stílusok elemeit, főként az antik művészetét
 - **Mozgalmasság, festőiség**

- **A barokk irodalom** Arisztotelész nyomán tanítani és gyönyörködtetni akar, de az utóbbira kerül a hangsúly
- Az esztétikai hedonizmus megfigyelhető a **keresett és bonyolult stílusban**:
 - a színpompás jelzőkben
 - a nagyszabású ellentétekben
 - a sokszor körmondattá szélesülő hosszú mondatokban
 - a pátoasz egyéb retorikai elemeiben (ismétlés, halmozás, fokozás stb.)

Barokk a társművészetekben

- A barokk zenét ünnepélyes hangvétel, ellentétek, váratlan tempóváltások jellemzik. Nagy alakjai mások mellett Monteverdi, Vivaldi, Händel, Bach
- A templomépítészet stílusjegyei megjelennek a kastélyokon, a polgárházakon és a falvakban is (főúri, polgári és parasztbarokk). Fent: Szent Pál katedrális, London
- A legnagyobb barokk festők: Rubens, Rembrandt, Caravaggio, Velázquez, nálunk Mátyóki Ádám, Maulbertsch
Lent: Rubens Háború és béke c. képe

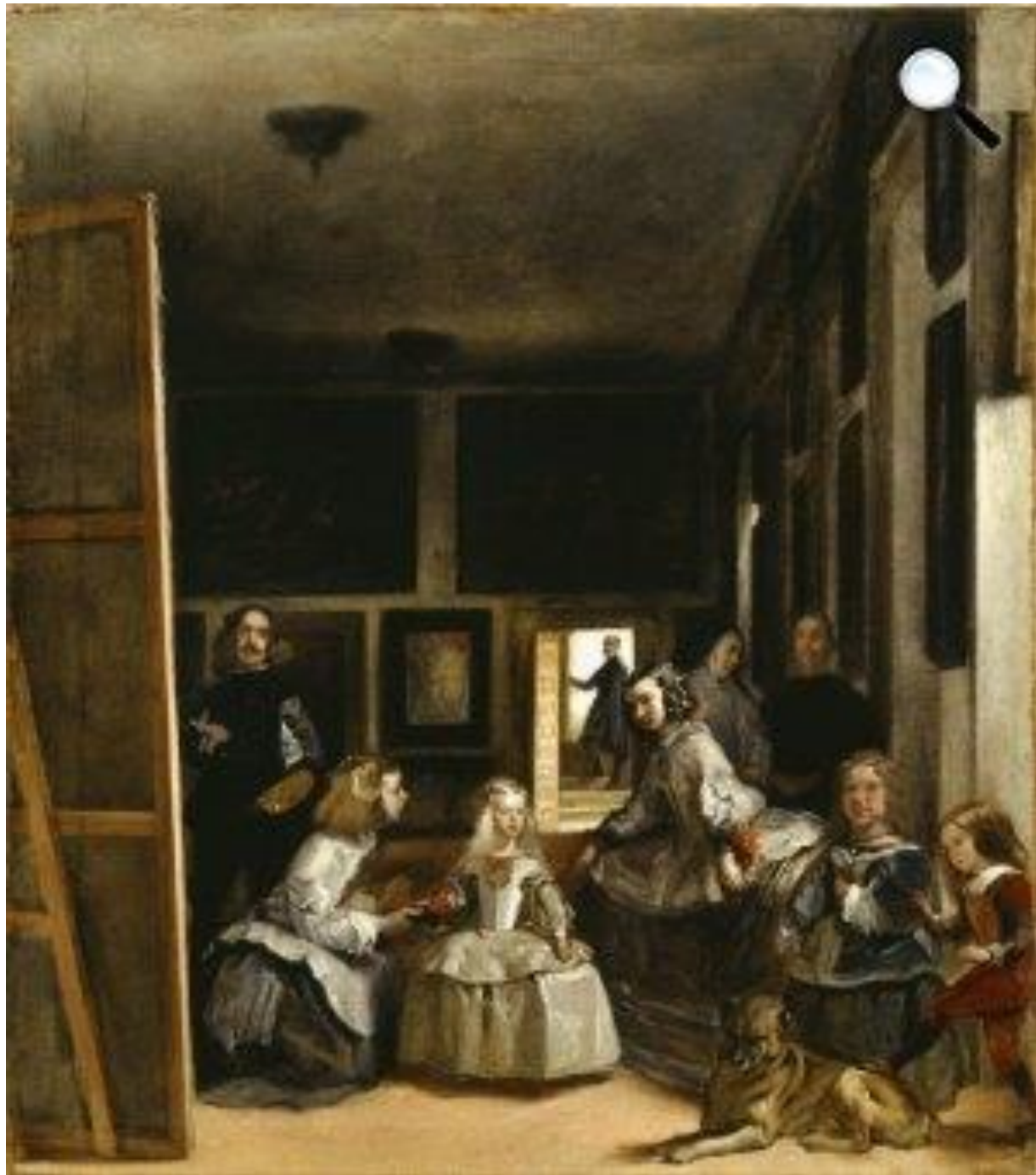
Rubens: A három Grácia, Caravaggio: Amor Vinci

Rembrandt: Éjjeli őrjárat

Velazquez: Udvarhölgyek

Mányoki Ádám: Rákóczi, Ráday Pál

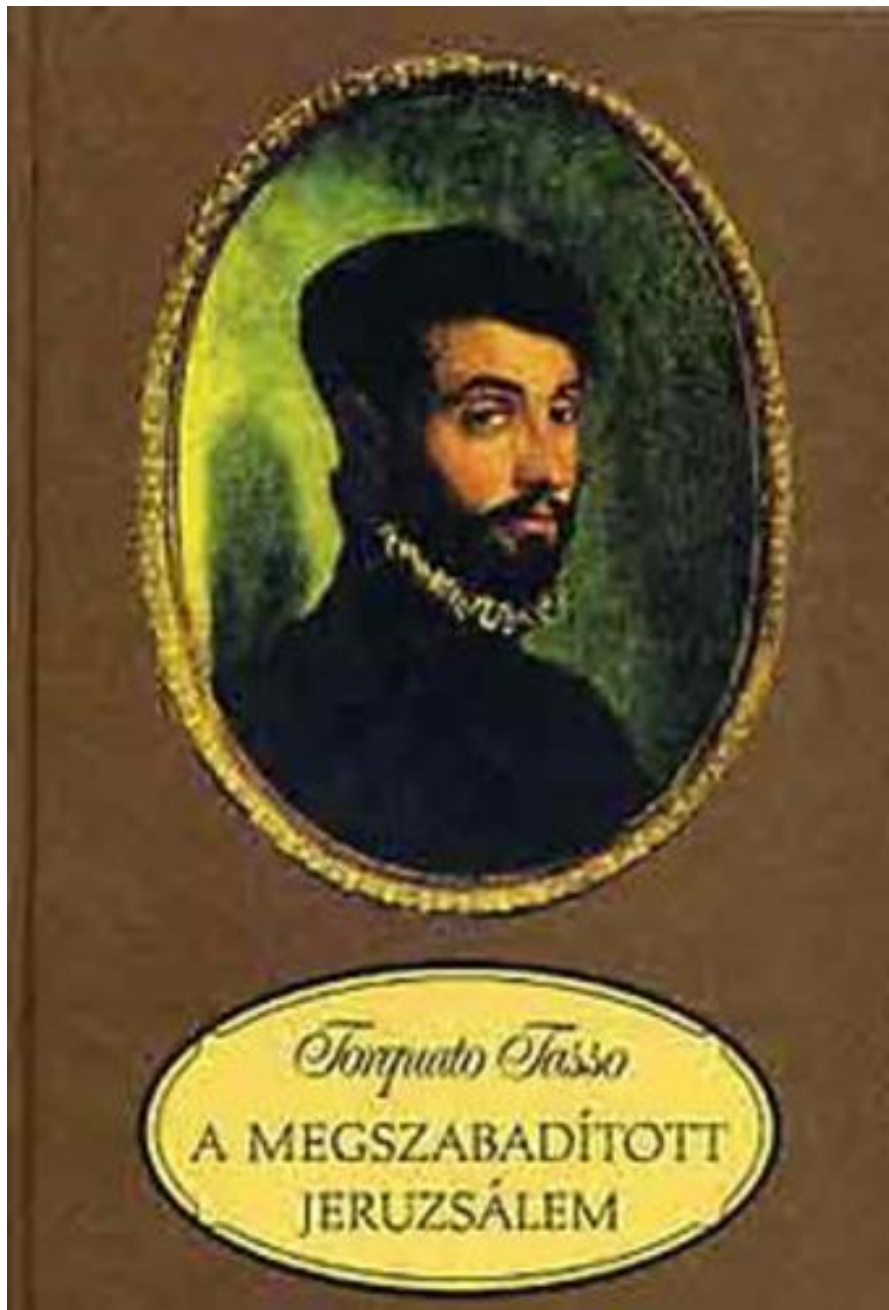

????????????????

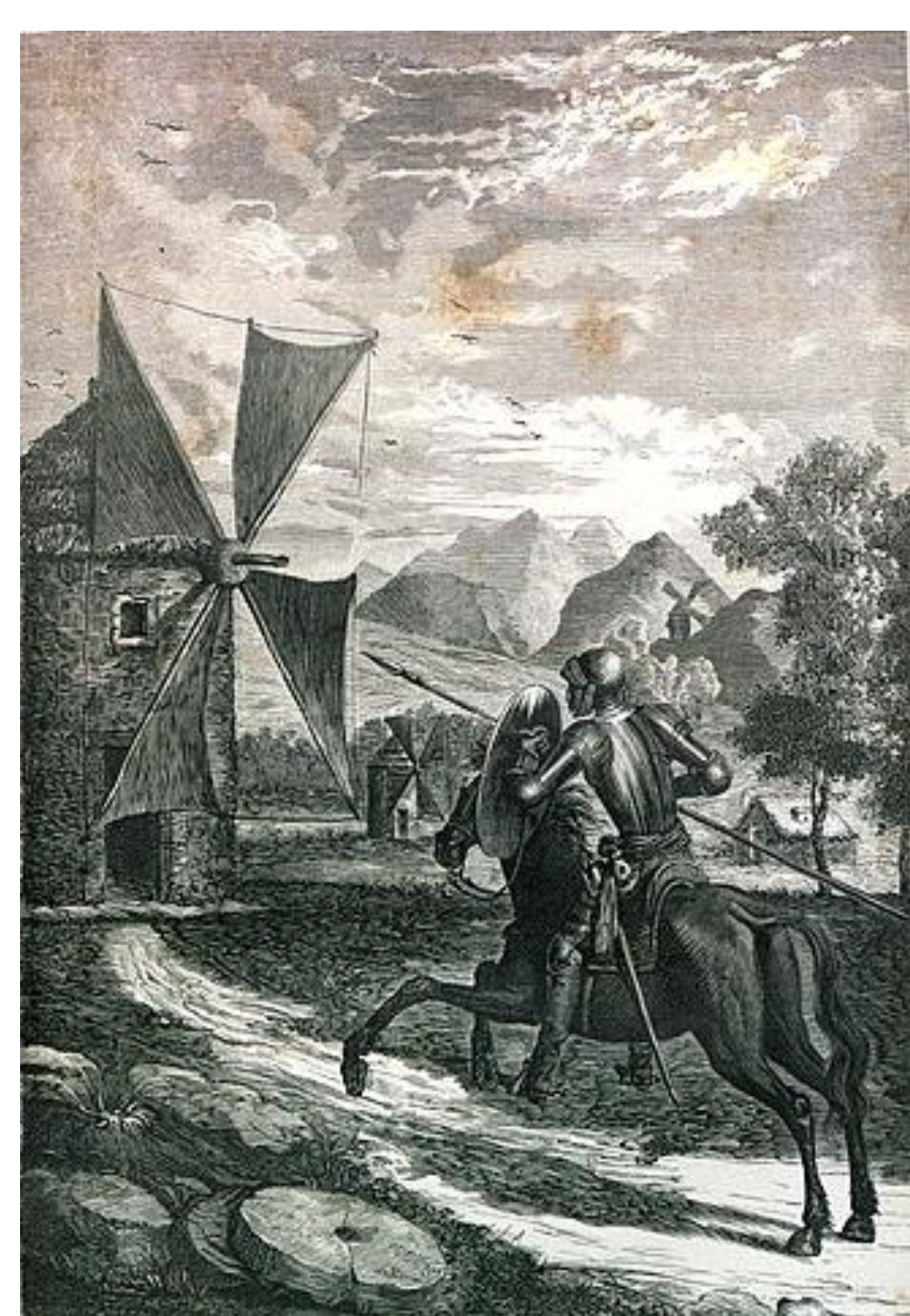

A barokk irodalom műfajai, képviselői

- A barokk epika fő műfaja az eposz. A legfontosabbak: Camoes: **A luziadák** – 1572, Tasso: **Megszabadított Jeruzsálem**, Marino: **Adonisz**, Milton: **Elveszett Paradicsom**, Zrínyi: **Szigeti veszedelem**. A regényt a spanyol Cervantes **Don Quijote** című műve (1617) és a német Grimmelshausen **Kalandos Simplicissimusa** (1668) képviseli
- A barokk dráma legfontosabb alkotásait spanyol szerzők hozzák létre: Lope de Vega, Tirso de Molina, Calderon de la Barca. Utóbbi kiemelkedő alkotása, **Az élet álom** a barokk életérzés lényegét jeleníti meg: ha lelépünk a világ színpadáról, Isten elé kerülünk
- A barokk líra legjelentősebb képviselője az angol Donne és a spanyol Gongora. Utóbbi szándékolt bonyolultságával tűnik ki („gongorizmus”), Donne a testi szerelem valláshoz emelésével hozza legnagyobb újdonságot

- Tasso (1544-1595) keresztény eposza 1581-ben jelent meg. Az első kereszties hadjárat idején játszódik, Jeruzsálem elfoglalásáról szól.
- Húsz énekből áll. A kereszties hadak Goffredo vezetésével Jeruzsálem ellen vonulnak. Eleinte egy sor csapás éri őket, de végül sikerül a várost elfoglalniuk
- Az eposzban a valóság csodás elemekkel vegyül, s a harcok mellett nagy szerepet kap a szerelem
- Tasso műve hatott Zrínyi Szigeti veszedelem című alkotására, amellyel Arany János hasonlította össze (Zrínyi és Tasso)

- Cervantes (1547-1616) **Don Quijote** című regénye a világirodalom klasszikusai közé tartozik. Főszereplője, egy vidéki nemes, aki sok lovagregényt olvas, s maga is felcsap lovagnak. Hűséges fegyverhordozójával, Sancho Panzával szíve hölgye, Dulcinea del Toboso keresésére indul, s a valóságot minduntalan összekeveri ábrándvilágával; pl. óriásoknak nézi a szélmalmost
- A regény már saját korában nagyon népszerű volt. Sikere azóta is töretlen. Cervantes ugyanis egyszerre alkotta meg a lovagregény paródiáját, s rajzolta meg az örök ember egyik prototípusát: azt, aki a lehetetlennel is szembeszáll, hogy jobbá tegye a világot

- A magyarországi barokk irodalmat 1600-tól 1772-ig számítjuk. Három szakaszra tagolhatjuk

1. A 17. század első fele a korabarokké, ennek az időszaknak Pázmány Péter a legjelentősebb képviselője
2. A 17. század második felére esik a magyar barokk fénykora, mindenekelőtt Zrínyi Miklóssal és Gyöngyösi Istvánnal
3. A 18. században jön létre a kuruc költészet, az erdélyi emlékiratirodalom, és ekkor virágzik a nemesi rokokó irodalom is, Mikes Kelemennel és Faludi Ferencsel

Magyar barokk

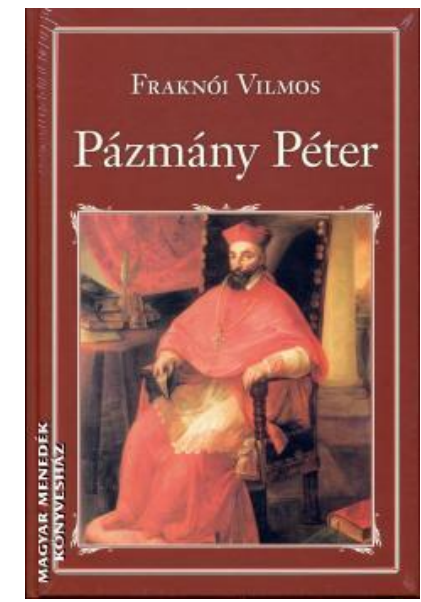
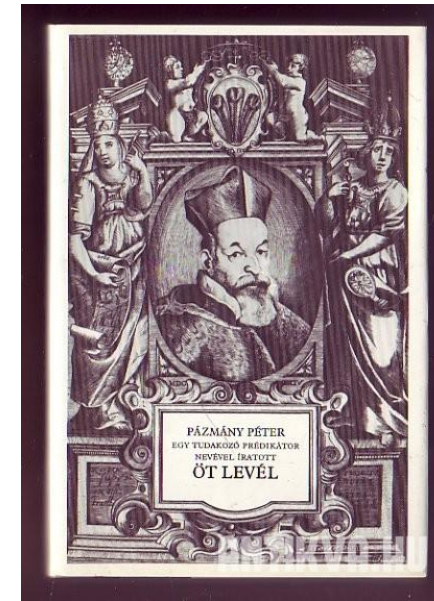
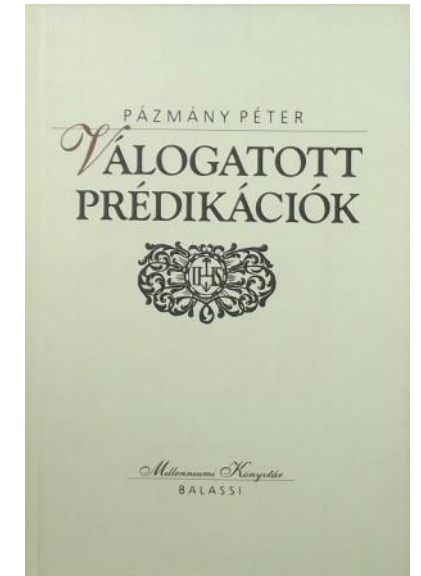
Pázmány Péter (1570-1637)

- Nagyváradon született, Kolozsvárott, majd Bécsben és Rómában tanult. Jezsuita szerzetesként a Grazi Egyetemen tanárként, Kassán prédikátorként tevékenykedett. 1616-tól esztergomi érsek Nagyszombatban
- A magyar egyház fejeként fontos politikai és művelődésszervező tevékenységet fejt ki:
 - 1621-ben közreműködik a nikolsburgi béke megkötésében
 - 1626-ban Bécsben papneveldét hoz létre, a ma is működő Pazmeneumot
 - 1635-ben Nagyszombaton egyetemet alapít

Pázmány, az író

- Íróként a legnagyobb magyar nyelvű művészek közé tartozik. Nagyszerű szónok és kiváló stílusista
- Legfontosabb művei:
 - Az **Isteni igazságra vezérlő kalauz** (1613) a katolikus egyház tanait foglalja össze. Monumentális mű, mint egy barokk katedrális, emellett fontos állomása a magyar teológiai műnyelv fejlődésének
 - Az **Öt szép levél** (1608) szellemes vitairat a protestánsok ellen, akiknek vallási nézeteit és személyét egyaránt nevetségessé teszi
 - **Prédikációi** az egyszerű embereket is lebilincseltek. Bonyolult körmondatokban is világosan beszél

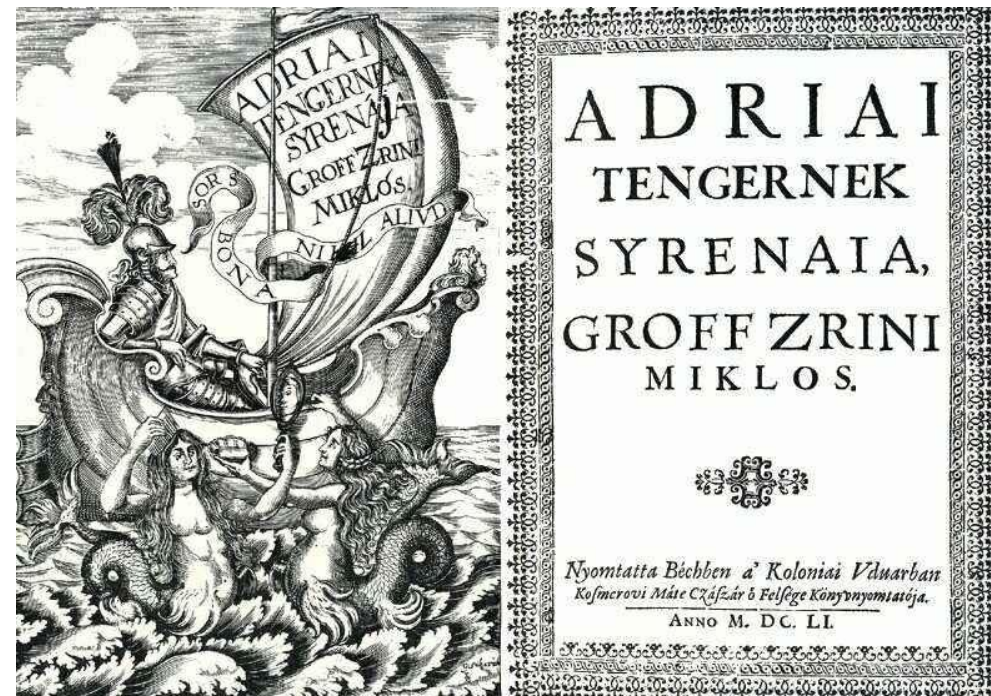
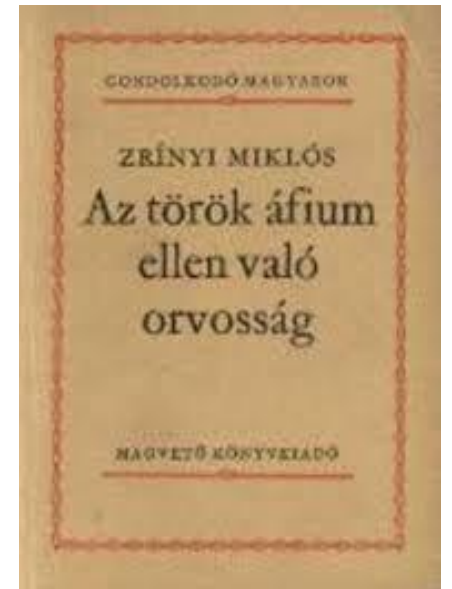
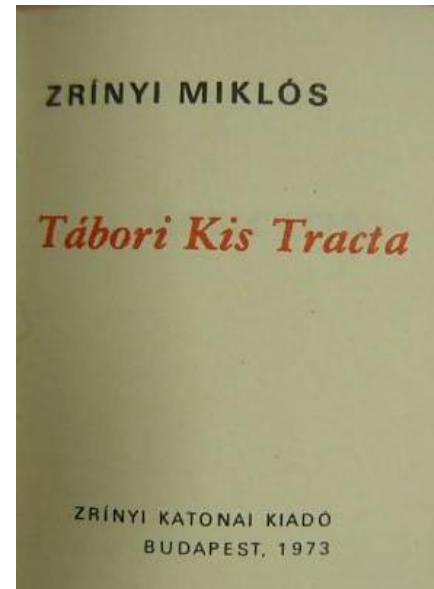
Zrínyi Miklós (1620-1664)

- Zrínyi valószínűleg a horvátországi Csáktornyan született, s itt is halt meg vadászbalesetben. Dédapja a szigetvári hős. Öccse, Zrínyi Péter, unokahúga, Zrínyi Ilona, Rákóczi Ferenc édesanyja
- Grácban, Bécsben és Nagyszombatban tanul, majd itáliai tanulmányúton vesz részt. Hazatérve birtokát irányítja, és folyamatosan harcol a törökkel. 26 évesen már tábornok, 28 évesen horvát bán
- Korának egyik legjobb hadvezéréként számos sikert arat, így az 1664-es téli hadjáratban, a győzelmet azonban nem aknázza ki a bécsi udvar
- Hadvezérként és politikusként Zrínyi a török kiűzését és az ország egyesítését szeretne volna elérni. Magyar vezetéssel, nem bízott az osztrákokban

Irodalomtörténeti helye

- Zrínyi korának legnagyobb magyar hadvezére és költője volt
- Prózai műveivel a magyar hadtudomány megteremtője és a politikai elmélet klasszikusa. A **Tábori kis tracta** a hadsereg szervezésével foglalkozik. Az ideális hadvezér portréját rajzolja meg a **Vitéz hadnagy**. A **Mátyás király életéről való elmélkedések** példaképként tekint az uralkodóra. **Az török áfium ellen való orvosság** című röpirata a törökök kiűzésének lehetőségeit taglalja
- Főműve a **Szigeti veszedelem** az Adriai tengernek Syrenaia, Groff Zrini Miklós című kötetben jelent meg Bécsben, 1651-ben. Mellette lírai versek találhatók

A Szigeti veszedelem forrásai, szerkezete

- Szigetvár ostromára 1566-ban került sor. Művében Zrínyi felhasználta Istvánffy Miklós és Zsámboki János történeti munkáit, a magyar históriás énekeket, a horvát epikus költészetet és a népmondákat is (a szultán halála). Emellett hatott rá az eposz hagyománya, főként Homérosz, Vergilius és Tasso
- A 15 énekből álló alkotás három nagy egységre tagolható. Az első hat az ostrom előkészítése. A cselekmény az égből indul. Isten büntetésül küldi a törököket a magyarok ellen. A szigetvári küzdelmet három kisebb ütközet készíti elő (Palota, Gyula és Siklós)
- A 7-13. ének az ostromot mutatja be, a várvédők hősiezen küzdenek és győznek, de számuk egyre fogy. A csatajeleneteket szerelmi történetek ellenpontozzák (Delimán és Cumilla, Deli Vid és Borbála)
- A szigetvári hősök megdicsőülését és halálát ábrázolja az utolsó két ének

A mű alapeszméje

- A Szigeti veszedelem alapgondola egyúttal a hadvezér programja is. Lényege: bár a törökkel való harcban a szigetvári hősök mind egy szálig elesnek, valójában mégis győznek
- Miért? Azért, mert példát adtak arra, hogyan lehet kiűzni a törököt. Ha az egész ország olyan istenfélő és önfeláldozó közösséggé válik, mint a szigetváriak, megmenthető az ország
- A költő Zrínyi szerint ennek saját korában jött el az ideje, hiszen az Úr is megígérte

- Ahogy az első énekben olvashatjuk:

*„De ha hozzám térnek, megbánván bűnöket,
Halálról életre ismét hozom őket.
Jaj, török, néked, haragom vesszejének!
Te vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek.”*

Az eposz barokk vonásai

- A Szigeti veszedelem 1566 számozott strófájával az ostrom évére utal, verselése ütemhangsúlyos, a felező tizenkettéseket bokorrímek kötik össze
- Legfontosabb barokk vonása a **valóságos események isteni szférába emelése**. Zrínyiék nemcsak családjukért és a hazájukért, hanem az egész kereszténységért küzdenek. Ezt hangsúlyozza az is, hogy a cselekmény az égből indul, és oda is tér vissza
- Ugyancsak a barokk sajátosság, hogy **az eposzi kellékek a keresztény valláshoz kapcsolódnak**. A költő Szűz Máriától kér segítséget, a keresztény Isten avatkozik közbe...
- A barokkhoz köti, hogy **a szigetvári hősök Krisztus katonájaként küzdenek**, haláluk megváltó áldozat, a krisztusi sors utánzása: imitáció Krisztus
- **Barokk a mű szerkezete is**, amely összetett, mint egy barokk katedrális, ám minden részlet az alapeszmét szolgálja
- S természetesen **barokk az alkotás stílusa is**: a heroikus pátoszt szolgálják a retorikai eszközök (körmondat, halmozás, felkiáltás, kérdés, nagyszabású ellentétek stb.)

Gyöngyösi István

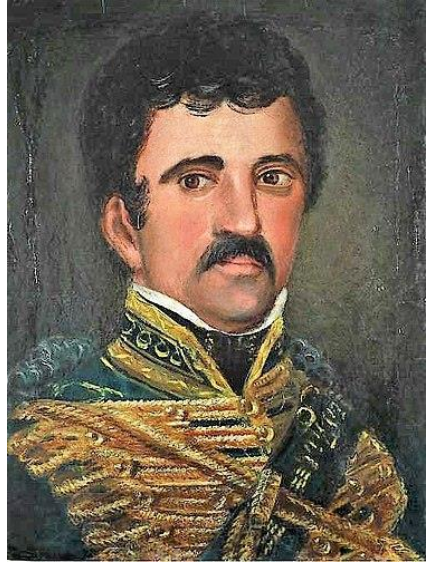
- Gyöngyösi István (1629-1704) köznemesi családban született, Sárospatakon jogot tanult, s ügyvédként, politikusként tevékenykedett
- A barokk dekoratív, hedonisztikus változatát képviseli, nagy nyelvi leleménnyel, virtuóz rímtechnikával és finom erotikával. Nagy hatással volt rá Ovidius. Gazdag életművéből kiemelkedik:
 - a Wesselényi Ferenc és Széchy Mária házasságáról szóló **Murányi Vénusz**, amely jó 200 évig az egyik legnépszerűbb magyar olvasmány volt
 - a Kemény János erdélyi fejedelem kalandos életéről, szerelméről, fogságáról, majd vitézi haláláról szóló elbeszélő költemény

A kuruc kor költészete

- A kuruc küzdelmek korában nagyon sok világi témájú vers keletkezett. Kéziratos daloskönyvekben maradtak ránk, több közülük folklorizálódott, és később népdalként jegyezték fel.
- Szerzőiket név szerint nem ismerjük, de alacsonyabb állású tanult emberek lehettek, pl. diákok, iskolamesterek
- Műfajok: búcsúztató, sirató, csúfoló, bujdosóének, köszöntő, egyházi ének stb.

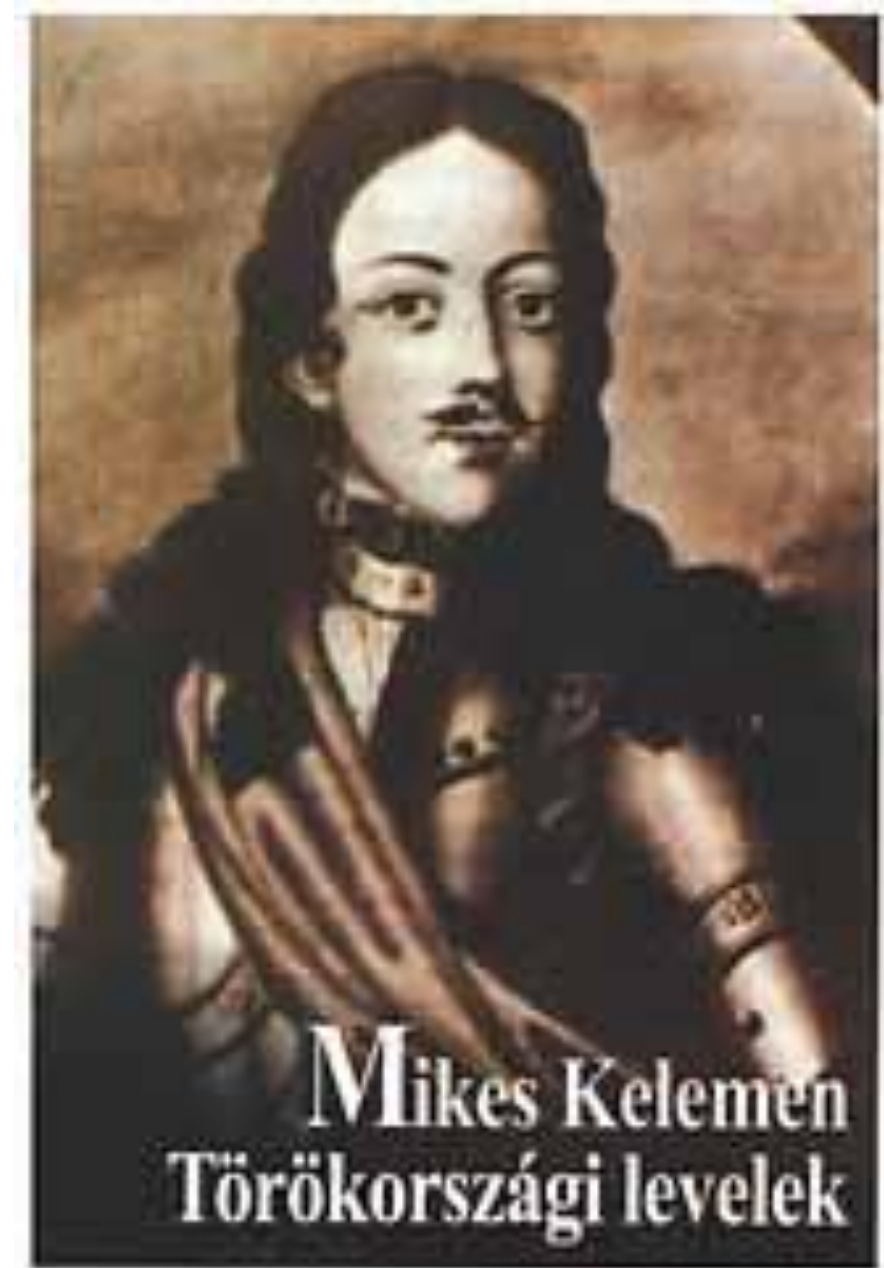
- A **Rákóczi-nóta** beszélője a német elnyomás miatt panaszkodik, majd Istenhez könyörög: „*Nézz reánk, Úr, a mennyből! / Ments meg, kérünk, minket ily csúf / Ellenségtül, / Ki a híres magyaroknak / Véréből épül.*” Hatott a Himnuszra is, s ez ihlette Berlioz Rákóczi-indulóját
- A szabadságharc első éveiben keletkezett a **Csínom Palkó** című táncdal. A bujdosó szegénylegények sorsát mutatja be a **Buga Jakab éneke**, búcsúvers az **Őszi harmat után**, gyönyörű virágének az **Áll előttem egy virágszál**

Erdélyi emlékiratírók

- A barokk korban magyar regény még nincs, viszont számos emlékirat gazdagítja az epikát, s egyengeti szépprózánk útját
- **Kemény János** erdélyi fejedelem (balra fent) tatár fogsága idején, 1657 és 59 között írta meg művét, amely fontos történelmi forrás
- **Bethlen Miklós** (1642-1716) bécsi fogságban alkotta meg írását, szemtanúként számol be Zrínyi haláláról
- **Bethlen Kata** (1700-1759) főként családi tragédiáiról szól gyónó hangnemben. Németh László Iszony című alkotását inspirálta
- **II. Rákóczi Ferenc** franciául írta Emlékiratok (1717), latinul Vallomások (1719) című művét

- Mikes Kelemen (1690-1761) Zágonban született székely nemesi családban. A kolozsvári jezsuitáknál tanult, majd 1707-ben Rákóczi szolgálatába került, s a fejedelem egyik bizalmasa maradt annak haláláig
- Követte urát a száműzetésbe is: Lengyelországba, Párizsba, majd 1720-ban a törökországi Rodostóba. Itt érte a halál
- Főműve a Törökországi levelek, amely 207 fiktív levelet tartalmaz. Címzettjük elképzelt személy, bizonyos P. E. grófnő, akit „Édes néném”-nek szólít
- A levelek a rokokó próza remekei. Mikes kitűnő stilszta, játékossága, finom humora és iróniája ma is élővé teszi az ízes székely szövegeket

A Rodostóról és a Rákóczi haláláról beszámoló levél

- Mikes levelei változatos témájúak, gyakran épít olvasmányélményeire. Ma talán a 37. és a 112. levél a legérdekesebb.
- A 37.-ben Rodostót és a magyarok életét mutatja be. Megtudjuk például, hogy a szultánnak köszönhetően sokat javult a közbiztonság, amikor megérkeztek, s hogy Rákóczi szigorú napirendet követel mindenkitől, magától is. Kiderül: a törökök szótlan emberek, s nagyon féltik a feleségüket, ezért nem az utcára néz az ablak. A levél legmegrázóbb mondata a honvágyról szól fájdalmas iróniával: „úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem feledhetem Zágont”
- Rákóczi haláláról szól a 112. levél. A mélyen vallásos fejedelem nagypénteken távozik, amit Mikes isteni jelnek vél. A levél kulcsszava az árvaság és a sírás